

A székely történet kutatása nem jelent elkülönülést

Beszélgetés Imreh Istvánnal

Tisztelt professzor úr, kedves barátom! Életrajzi adataiból kiderül, hogy Sep-szentkirályon születettél 75 évvel ezelőtt, 1919. szeptember 12-én, de iskoláidat már Kolo-zsvárt és Brassóban végezted. Életed fő témakörét eszerint székely eredeted határozza meg, mégis miért kellett két ilyen egymástól távol eső iskolában tanulnod, s milyen indítá-sokat kaptál ezekben?

Nálunk, székelyeknél az iskoláztatás, a taníttatás régi szép tradíció és kény-szerűség. Az volt a mi családunkban is. Bizonyítja ezt a 17–18. századbéli „ludi magis-ter”-ek, „schola mester”-ek, „deák”-ok hosszú sora. Imrech Sámuel dédnagyapámnak hét fia közül hat tanult, ha más egyebet nem, mesterséget. Már az őneki jutó örökség is kicsi volt. Mózesnek, testvéreinek, az anyakönyvben a határőrkatona státusát jelző „Huszár” szó után csúfondáros toldalékként odaírta valaki: „Hogy es ne volna, – lo-vatlan huszár”. Tanulni kellett tehát. Az is szokás volt – Ujfalvi Sándor is írt róla –, hogy a „római”, az „egy hitű” háromszéki maga felekezetének valamelyik hírneves kollégiumában tanult. Én a Szamos-parti „messzi város”-ba kíváncsoztam. Kolozsváron azután csodálatos iskolában deákoskodhattam. Az Unitárius Kollégiumban, a benn-lakás évszázados rendtartásának öngazgató fegyelmebe fogottan ismerkedhettem a szellem szabadságával, értékelő nagyrebecsülésével. Csak azt említeném meg, hogy tit-kon már mi, az „alsó négybeli” fiúkák is folyóiratot szerkesztettünk. Nem győztük ki-várni, hogy a felsősök jogaival élhessünk. A kiváló linóleummetsző, miniatűrlista Tóth István, rajztanárom, engem művész-jelöltnek tekintett, és vittem is annyira, hogy új-ságban is felemlgettek: „a Székelyföld küldi az őstehetségeket”. Édesapám történe-tesen olvasta is, és hogy a bohémségtől, az elzülléstől megoltalmazzon, a közeli Brassó református Kereskedelmi Iskolájába íratott be. Kezdetben fájdalmas volt a csere, de társak, barátok és kiváló tanárok itt is akadtak. Rajz helyet „társadalomrajzot”, a „falu-kutatók” könyveit tanulhattam, Szécsi Sándor tanár úr jóvoltából; és készülhettem az ÁGISZ-mozgalom ösztönzése nyomán is az értelmiségi szolgálatra.

A bécsi döntést követő négy esztendő alatt végezted a kolozsvári Ferenc József Tu-dományegyetemen a közgazdasági szakot, gazdaságtörténetből doktoráltál. Milyen lehe-tősége volt akkoriban egy diáknak bekapcsolódni a tudományos kutatásba? Kik voltak ha-tással rád? Hogyan fordultál a gazdaságtörténet felé?

Meg kell vallanom, értetlenül, csodálkozva regisztrálom, s fájó döbbenettel ve-zsem tudomásul, hogy van „nemzedékek közötti harc” is. Van sajnos, bár ölthet prog-ressziót szolgáló formát is. Én mindenesetre annak a kapcsolatrendnek a híve és bi-zonyosságtevője vagyok, amelyben az utódok kiválasztják maguknak elődeiket, tanulók a tanítókat, és a jussolt szellemi javakért őszinte szeretet, igaz hála fűzi a fiatal az ifjú szívekben élő korosabbakhoz. A Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtu-dományi Karán sok volt az érdektelen diszciplína, a számomra közömbös tanár. Ugyanakkor azonban filozófiát, szociológiát, statisztikát, néprajzot, jogtörténetet, gaz-daságföldrajzot vagy nyelvhelyességet nem csak fakultatív szaktárgyként studi-

rozhattam, hanem önzetlen, lelkes baráti támogatást is élvezhettem előadók részéről. Az egyetemi tanszéki intézetek munkaközösségei mellett ott volt aztán a Teleki Pál szorgalmazására életre kelt Erdélyi Tudományos Intézet, ahol famulusként, munkatársként szívesen fogadták a dolgozni akaró egyetemi hallgatót. Én rövidesen a szociológus és statisztikus Venczel József hívévé szegődtem. Dimitrie Gustinak, a román monografikus szociológia mesterének ő régi és legjobb magyar tanítványa volt, s én mindkettőjüknek buzgó olvasójává váltam. A magyar népi mozgalom szellemiségét Venczel sokra értékelte, én pedig közösségi felelősségtudatot tanultam java képviselőitől. Csoda-e, hogy elsodort, magával ragadott a bálványosváraljai falukutató mozgalom, a monografikus terepmunka évekig tartó szenvedélye. Jól meghatározott központi feladat megoldásán fáradozva azután keserves teherré, gyöttrővé vált a tudatlanság. A népi, paraszti múlt ismerete hiányzott nekem leginkább, s így kellett óhatatlanul Kelemen Lajos főigazgató úrhoz fordulnom. Az Erdélyi Múzeum Egyesület tudós levéltárosa élete hetedik évtizedében járt akkor, és tanított, dolgoztatott, bátorított. Így vált főtárgyamná az egyetemen a gazdaságtörténet, és ezért lett doktori dolgozatom címe: A székely közbirtokosságok története.

Tudományos pályádat az Erdélyi Tudományos Intézetnél kezdted. Mi is volt ennek az intézetnek a célja, szerepe? Rád milyen feladatok hárultak?

Az egyetem elvégzése után az ETI-hez neveztek ki ösztöndíjasnak. A második világháború pusztító viharától megtépetten bár, de az intézet újra munkálkodni kezdett. Célja a romániai magyarság szellemi erőinek összefogása, a tudományos kutatómunka központjának fenntartása, tervező, szervező, támogató keret biztosítása volt. Újjászületésekor a Bolyai Tudományegyetem tartozékává vált. Rektorunk, Csögör Lajos volt az elnöke, igazgatója pedig a prorektorunk, György Lajos. Rövid, másirányú, létfenntartó munka után tértem én is vissza: helyettes tanársegédként (munkatársam volt Faragó József és Markos András).

A hétköznapi sodrában élő ember nem mindig tudja sorsát, helyzetét helyesen megítélni. Én sem tudtam akkor eléggé örülni a nekem jutott „csodálatos élet”-szakasznak, de azt sem mértem fel, hogy mennyire vulkán tetején építkezünk. A Bolyai Egyetemhez társult az utóéletét élő intézetben színvonalas tevékenység folyt. Igényes munkatervet készítettek, működött a hiánytalan folyóiratsorozatokkal, csodálatosan ránszabott kézikönyvtárral felszerelt dolgozóterem, s mellette a „nagykönyvtár”. Kiadványcserét szerveztünk Európa sok országával. S mindezt – azt hittük – jól végezzük, hiszen vezérelvünk a tudományos kutatómunkának a témaválasztásban, módszerben és feldolgozásban megnyilatkozó, testet öltő autonómiája volt.

1947 nyarán a György Lajos ellen indított hajszával valójában már kezdetét is vette „gleichschaltolásunk”, a föld rengeni kezdett alattunk. Az ETI élére Gaál Gábor került. Őrá hárult aztán az a feladat, hogy az intézetet a kolozsvári Akadémiai Fiókba olvassza be. Betiltását elrendelő törvényt nem hoztak, csak csendben átadták intézményünket az enyészetnek. Mi, „fiatalok” az egyetem és az akadémia munkatársai letünk. Én 1948 őszétől a gazdaságtörténet előadója.

Rövid ideig tartó szép és „sűrű” élet volt számomra ez a néhány évecske. Jóllehet a rám háruló feladatok sorában az adminisztratív munka mind jelentősebb szerephez jutott. 1946-tól, minisztériumi kinevezés nélkül ugyan, de igazgatóként „szerveztem”. Ugyanakkor azonban dolgoztam Venczel József interdiszciplináris kísérleti szemináriumában, felelőse, titkára voltam a magyar nyelvű szabadegyetemnek, választott tanárigazgatója a mi népi kollégiumunknak, a Móricz Zsigmond Kollégiumnak. És ami a legfontosabb: élhettem – ha nem is minden napomban, órámban – a tudományos kutató életét. Gyűjtöttem. Levéltárban és terepen is. Hátizsákkal felszerelten jár-

tam a Székelyföldet, nyomoztam, kerestem a népi emlékekben, falujegyzőkönyvekben, falutörvényekben rejtelkedő megíratlan paraszti, határőrkatonai székely múltat. Meg is jelent a „Székely falutörvények” című kis különkiadványom. A debreceni történész Szabó István ízenete szerint: jó úton járok, de végig kell mennem rajta. Nos, hát „mendegélek” azóta is.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület elvett, „elbirtokolt” nagybecsű levéltárát vezetted 1950–1953 között. Hogyan zajlott le ez az „államosítási” folyamat, okozott-e törést az anyag használhatóságában, a kutatásban? A múzeum és levéltár korábbi főigazgatója, Kelemen Lajos ekkor még rendszeresen bejárt kutatni, milyen kapcsolat fűzött hozzá?

Az 1950. évi február 12-i jegyzőkönyv regisztrálta az EME megszüntetését. A Jakó Zsigmond szakértelmét, ízlését, a historizálásnak centrumot, szép fészket teremtő mindenkori igyekezetét dicsérő munkahelyünket, a „Farkas utcai levéltár”-at – Venczel József elfogatása után – zár alá helyezték. Méltatlankodásunkra s egyes városi vezetők (pl. Veress Pál) szorgalmazására végül újra indulhatott itt a munka. A szellemi irányítás, sőt a gyakorlati tevékenységet előíró tanácsadás továbbra is Jakó Zsigmondra hárult. Kinevezés nélküli felelőssé, a levéltárát igazgatóvá engem tettek meg. (Az egyetemi munka mellett ugyanis az Akadémia Történetkutató Intézetének is alkalmazottja voltam.) Az, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára kinek a tulajdona, ki birtokolja, milyen jogcímen – számunkra bizonytalan volt. Kezdetben a „Kolozsvári ideiglenes városi bizottság vezetése alatti volt EME-levéltár” voltunk. Levéltárosunkat az Akadémia adta, a villanyszámlát, házbért és így tovább a státus javak kezeléségre fizette. Meglehet – gondolom – csendes felörlődésünkre vártak, és az volt a cél, hogy mi magunk kérjük birtokba vételünket. Amikor 1953-ban megkíséreltük a város gyámságába való végleges átlépést (ekkor már Ditrói Ervint ajánlottuk az igazgatói szerepkörre), az Akadémia gyorsan intézkedett. Átvett és hivatalt is költöztetett reánk. (A Belügyminisztérium azután 1974-ben kiterjesztette hatalmát az akadémiai levéltárra is. Rövidesen a volt EME levéltárát is elnyelte, majd – különböző ürügyeket találva – használatát meggátolta.) Itt tartósítódott, egybecementeződött azonban jó néhány évre egy kis historikusműhely. Számomra hivatalszűrés után is tanítómestereket, baráti munkaközösséget, vitapartnerket biztosító, életszépítő menedékhely maradt.

Kelemen Lajos főigazgató úrnak, „Lajos bácsinak” – kis idő múltával – ismét otthonává lehetett a Farkas utcai Bethlen-ház. A levéltár utóéletében a korábbi munkahelyén maradt Dani János ernyedetlen szorgalmával, kutatókat kiszolgáló önzetlenségével szerzett felbecsülhetetlen érdemeket. Levéltárosnőnk – Bujor Surdu kollegánk felesége – tőle inspirálódva tett meg mindent, hogy Lajos bácsi visszatérjen (a megfelelő acéltollal és tintafajtával díszített) íróasztalához. A nehezen kiolvasható vagy értelmezhető kézírattal, oklevélbeli szóval, mondattal azután hozzá zarándokoltunk mi is. Engem – ismervén érdeklődési körömet – ezen az asztalon gyakran várt az ajándéka: egy-egy már ki is másolt szöveg, részlet, utaló cédula. Közel lakvám egymáshoz, sok esztén kísértem el, mentem vele hazáig. Őszintén meg kell vallanom, fő gondunk az ő kedvelt, ismerős macskáinak, pinceablakokból, más rejtekekből előbúvó cicáinak az esti megvendéglése volt.

Harmincöt éven át voltál a kolozsvári Bolyai, majd Babes-Bolyai Tudományegyetemen tanár. Egyetemes és legújabbkori történetet, gazdaságtörténetet adottál elő. Mivel magyarázható, hogy a kolozsvári egyetemen egy rendkívül rangos történész tanári kar alakult ki, minden korszaknak megvolt a maga tudós professzora, akikre mind a határon túli magyar, mind a román kollegák tisztelettel néztek fel?

Bizonyára szerepe volt az eredményeinkben az ősi magyar felekezeti iskolák, kollégiumok színvonalának, a tanári karok sajátos oktató, nevelő munkájának. Kollégáim, barátaim ugyanakkor egy hagyományos, mi-tudatos munka-étosz hívőiként nagyon szorgosan, igen keményen dolgoztak. Egyeseket a jó hatású erdélyi örökségünk, a sztoicizmus is erősített. És nem lebecsülendő hajtóerő volt a jó értelemben vett becsvágy. Nem idealizálni szeretném ezt a múltunkért itt felelősséget vállaló értelmiségi csoportot. Sajnos, nem mindenki, nem mindenkor tudott csak bocsánatos bűnök elkövetője lenni, s így „vétségtelen igaz” kevés volt miközöttünk is.

Az intézményteremtő ősök nyomdokait követve kerestük azonban a munkacsoportokat. Volt egyetemünk, különállóan, majd a Bolyaihoz csatoltan Erdélyi Tudományos Intézetünk, és párhuzamosan ezekkel működött az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Amikor az önálló magyar tudományos kutató-tömörülést nem tűrő hatalmi erőszak ezeket az alakulatokat elsorvasztotta, megszüntette, azonnal kerestük az amorf, statútum és stallum nélküli, de kohéziót éltető formákat. Végezetül többen már csak egyedül, egyszemélyes műhelyeikben, celláikban vállalták magukra egy-egy tudományos intézeti szakosztály tennivalóit. Nálunk, historikusoknál nagyobbak tűnő volt a felelősség, nagyon nehéz frontszakaszon küzdöttünk; mai kedvező megítélésünk – gondolom – egy magatartásforma dícsérete is lehet.

A tudományos kutatómunkában volt-e valamilyen rendszeres együttműködés e tanári karon belül, vagy ez teljesen esetlegesen alakult?

Az egyetemi tanszékeken (vagy az EME, ETI keretében) a történetkutatás rendszeres együttműködésre alapozódott, részletesen kidolgozott munkatervek útmutatása szerint folyt. A „N. Iorga” Történettudományi Intézet Nemzetiségtörténeli osztálya – Demény Lajos vezetésével – egy ideig még segíthetett abban, hogy ne „esetleges” vagy éppen „ki-ki kedve szerinti” legyen a munka. Természetesen nem ez az igazodás akadályozta azt, hogy a gályarabok padjából akárki is „kedve szerinti” munkapadot formáljon, de számomra és társaim számára parancs volt a „köz javára törekedés” elmúlt századokból való üzenete. Gyakorlatilag: ha például nagy ünnepé kívántuk tenni Bethlen Gábor születésének négy századik évfordulóját, s nekem jutott megmunkálásra a gazdaságtörténeli dűlő, a székely história mezejét parlagnak, ugarnak kellett egy időre hagynom. Szívesen tettem.

Mint kutató elsősorban a feudalizmusról a kapitalizmusra való áttérés problematikájával foglalkoztál, s ezen belül is ennek székelyföldi vetületével. A származáson kívül mi vezetett rá erre a témára, s melyek fontosabb, újszerű megállapításaid, eredményeid?

A kapitalizmusba, a polgári társadalomba születtem bele. Ez volt a jelenem. Én ebben a sorsunkat meghatározó – akkor válságban lévőnek hitt, de mindenképpen reformálásra szoruló – jelenben szerettem volna tájékozódni. Ezért kellett a Marc Bloch-i szóra figyelmeznem: „A jelen meg nem értése a múlt nem ismeréséből származik”. Henri Pirennel együtt vallottam, hogy azért vagyok történész, mert az életet szeretem. Így osontam vissza (Hajnal Istvánt sajnos még nem ismerve) a szociológiából a históriába, ami valójában ugyanazt a tájegységet jelentette, csak éppen hosszabb utat kellett a kutatónak megtennie. Az otthonosabbá lett történelmi szakomban azután újabb megismerni valót találtam a felsejülő előzményekben. Így jutottam el a kiegészítés korától 1848-ig, a reformkorig, a felvilágosodás nagy századáig, majd a fejedelemségig. A paraszti múlt nagy jelentőségű szerkezetváltása, a nagyon lassú struktúramódosulás szükségessé tette a feudalizmus „alkatának”, majd „alkonyának” hosszabb elemzését, sokoldalúbb vizsgálatát.

Mit tudtam meg? Sokra értékelném végre önmagam, ha erre a kérdésre pár szóban felelni tudnék. Mindenképpen nagy-nagy öröme, ajándéka „csodálatos életem”-nek, hogy megjelenhetett az „Erdélyi hétköznapok” című könyvem. Ezt a munkámat idézném meg tanúságtevőnek. Magyarozatként az 1979-es kiadásban már az a pontosító alcím szerepel, hogy „Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudalizmus időszakáról”. Az előszó első bekezdésében siettem elmondani a következőket: „A szerző – falukutatóként való indulása és gazdaságtörténeti iskolázottsága következtében is – kezdetől fogva a társadalom- és gazdaságtörténet elemzését és e körön belül a parasztság történetjének művelését érzi legsajátosabb feladatának. Arra is régóta törekszik, hogy a hajdanvolt köznapi dolgok iránt érdeklődést keltsen, a hétköznapi események krónikája számára olvasókat toborozzon”.

Újfajta művelődéstörténetet szerettem volna írni. Olyat, amelyben – Georg Simmel szerint is – egy alakulat keretében szerves egységükben, összefüggéseikben vizsgálhatók a jelenségek, a történeti tények. Ezért kerestem meg a szabadparasztot a faluközösségekben, a jobbágyot, zsellért az uradalomban, a „birtokon” robotolva, céhben a kézművest, manufaktúrában a munkást, majorsági gazdaságában a földesurat. Talán sikerült is így életszerűbb rekonstrukciót formálni és a sok régió, provinciabeli „sajátost” az európai rokonsági körrel találkozóra invitálni, megismertetni. Ezzel párhuzamosan egy formációban, alakulatban, a faluközösségekben végigkísértem – a 16. századtól majdnem napjainkig – elfeledett, eltékozolt örökségünket, a kötöttségek világabeli szabadságot, a feudalizmuskori demokráciát, az öngazgató, rendtartásokra épülő autonómia tradícióit.

A székely történet kutatása, mondanom sem kell, nem jelent semminő elkülönülést. E tájegység, a Székelyföld szülte lévén, ezt a székely társadalmat jobban ismerem. Emellett itt találhattam meg a legnagyobb bőségben azokat az irományokat, feljegyzéseket, falutörvényeket, falujegyzőkönyveket, amelyekben székely lófők, gyalogosok, határőrök, jobbágyok saját kezűleg örökítették meg értelmes rendre törekvő életüket. Ezért kellett megírnom 1973-ban „A rendtartó székely falu”-t, majd 1983-ban „A törvényhozó székely falu” című könyvet. Parasztságtörténetet írhattam, paraszti források alapján. A „Kászonszéki krónikában”, amelyet Pataki Józseffel együtt írtam, és 1992-ben jelent meg, ezt az alapsejtet, a paraszti komunitást is igazgató széket (vármegyét), tehát a tágabb, szélesebbkörű autonóm székely intézményi formát próbáltuk meg hétköznapijainban megfigyelni.

Már 1941–1944-ben falukutató táborozásokon vettél részt, a helytörténetet összekötöted a szociográfiával. Tanítványa és munkatársa voltál Venczel Józsefnek (írásait is kötetbe rendezted). „Változó valóság” címmel szociográfiai tanulmánykötet szerkesztetted 1978-ban. Beszélhetünk-e egy erdélyi magyar szociológiai-szociográfiai iskoláról? Hogy látod a magad szerepét ebben, van-e folytatás?

A falu mezei gazdaságának a vizsgálata, a szociológiai felmérés, néprajz, jogszokáskutatás mind a monografikus szociológiai iskola kerettényezőinek a megismerését szolgálta. Recens jelenségekkel foglalatostkodó falukutató diákok voltunk tehát. Az is igaz, hogy valóban modell értékűnek szántuk a bálványosváraljai – sok ember többévi munkáját summázó – falumonográfiát. 1944-ben azonban már tájegységvizsgálattá szeretnénk volna felnővesztetni, kiterjesztetni (az egy falubeli mélyfúrás ismereteire támaszkodva) a váraljai módszert. (Alkalmam volt még Magyar Zoltánnal beszélni meg a módzatait.)

Hogyne kívántam volna újra felvirágozni látni a romániai magyar társadalomkutatást, és kötelességemnek éreztem, hogy az egy évtizedet is meghaladó bebörtönzést kitöltött, még szellemi erőinek teljében elhalálozó Venczel Józsefnek a nevét, sze-

mélyiségét a fiatalok között ismertté tegyem. Iskoláról szólni nagy túlzás volna. Mindenképpen jelentős azonban ez a kísérlet, hiszen tanúsága az önismeretre törekedő erdélyi értelmiségi felelősségtudatnak. A „Változó valóság”-ot (1978) kezdetnek, újra-kezdésnek, kapunyitásnak szántuk csupán. „Az önismeret útján” (1980) pedig a nagy adósság törlesztésének kezdete volt. Hét évig járta a kézirat a cenzúra röögös útjait, amíg végül csonkulva bár, de jelezhetette: nem mondunk le az értékes magyar szociológiai előzmények számbevételéről, és arról sem, hogy Venczel Józsefről fiatal szociológusaink és történészeink is tudjanak.

Íde kapcsolhatók Csetri Elekkel és Pataki Józseffel végzett statisztikai vizsgálódásaid is...

A szociológia, a váraljai falukutatás valóban igényelte a statisztika elméletének és módszerének ismeretét. Venczel József e tudományának kiváló művelője volt. Sokat tanultam tőle, majd a Bolyai Egyetemen magam is tanítottam. Vallottam az Annales-iskola jelszavát: „most mérni és számolni kell”. Annál inkább, mert a mennyiségi számbavétel, a kvantifikált história megnehezítette a mítoszgyártást, ferdítést, hamisítást. Csetri Elekkel a feudalizmusból a kapitalizmusba átmenő erdélyi mezőgazdaság történetének megírásakor sok tendenciózus hipotézist cáfoltunk meg. Vele és Pataki József – nemrégien elhunyt – barátommal együtt munkálkodva a társadalom szerkezetének rendi összetételét, feudális struktúra-rétegzettségét vizsgáltuk. E tárgykörből való „Erdély változó társadalma (1767–1821)” című könyvünk, és az ezt kiegészítő, 1821–1848-as állapotokat felmérő tanulmányunk.

A székely társadalomtörténet nagy és régóta folyó vitát kiváltó kérdését, azt, hogy eljobbágyosodott-e vagy megmaradt egyenlően szabadok népének a székelység, szintén e módszer alkalmazásával lehetett végre pontosan és félremagyarázhatatlanul megválaszolni. Az 1614. évi székely lustra történeti statisztikai forrásértékét különben 1977 szeptemberében a nemzetközi történeti demográfiai kollokvium hallgatósága is megismerhette.

A Kriterion Könyvkiadó adta ki 1979-ben az „Erdélyi hétköznapiak 1750–1850” című negyedfélszázalapos összegező társadalom- és gazdaságtörténeti köteted, majd ez „Viata cotidiana la secui 1750–1850” címmel 1982-ben románul is megjelent. Milyen volt a visszhangja? A román tudományosság is elfogadta megállapításaidat?

Valóban, 1981. július 17-én az „Erdélyi hétköznapiak” című könyvemért az RSZK Akadémiája nekem ítélte a Nicolae Bălcescu díjat. A könyvet a Kriterion román nyelven is megjelentette – a székelyeket helyezve előtérbe –, és a „Nicolae Iorga” Történettudományi Intézet igazgatója, Stefan Stefanescu írt hozzá előszót. Eleinte – Domokos Gézától tudom – ódkodott ettől a munkától. Kérték, nézze meg a román nyelvű kézirat egy-két lapját. Megnézte és vállalta az előszó írását. Erdemen felül dicsért, de őszintén. Az intézetben mintaként javallotta a bukaresti kutatóknak. A Hétben megjelent általa írott szövegből idézném: „Imreh István munkája – a történelmi igazság alaposabb felméréseért, alkotóan tökéletesített módszertana miatt is – a nemzetközi történetírás legsikerültebb – s egyben legmodernebb – eredményei mellé helyezendő”. 1982 őszén megjelent még egy-két kisebb ismertetés. A könyv elég hamar elfogyott. Munkásságukban azonban azok a módszertani megoldásokat kereső kolozsvári fiatal román történészek használták fel elsősorban, akik közül többen tanítványaim is voltak. A „korszerűbb” székelységképhez senki sem szólt hozzá.

A Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli (1977) és a Magyar Tudományos Akadémia külső (1990) tagsága mellett munkásságod milyen elismerését idéznéd még fel?

Álszerénység volna e kérdésre a „szerénység leplébe” öltözötten válaszolni. Megilletődötten és hálás szívvel fogadtam például a magyarországi néprajzos barátaim biztatását: azt, hogy 1977-ben a Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja lehettem. (A kolozsvári román–magyar néprajzi körnek már a negyvenes években „szorgalmas” munkatársa voltam.) Mélyen meghatott, hogy idő múltával, 1990-ben a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság is tagjai sorába fogadott, majd a fiatalok tiszteletbeli elnökséggel kedveskedtek volna, de azt már nem fogadhattam el. Az 1983. év legjobb romániai magyar könyvének kijáró Korunk-díjat nekem ítelték. Ezt már negyvenéves falutörvény-gyűjtő konokságom elismeréseként valóban őszintén köszöntem meg. Azután jött a meglepetés, a nagy megtiszteltetés: 1990 májusában a Magyar Tudományos Akadémia 150. közgyűlésén gazdaság- és társadalomtörténeti munkásságom elismerésül külső taggá választottak.

Egykori tanítványaid szerint Pataki Józseffel együtt ti tudatok leginkább a történelem diákságához közeledni; irányító- és segítőkészséged közismert. Ma, amikor az erdélyi értelmiségi középnemzedék hiányára szoktunk panaszkodni, hogy látod az utánpótlás kérdését. A saját témakörödben lesz-e folytatás?

Valóban többen is vannak ma már jelentős súlyú, ismert nevű historikusok, akik hajdan az én előadásaimat is hallgatták, szemináriumaimra jártak. Miként volna lemérhető azonban az, hogy mennyi az én részem a szakember, az alkotó értelmiségi formálásában? Hogyha engem sohasem hallgat, nem olvas, vajon nem jutott volna-e el akkor is oda, ahová elérkezett? Azzal is számolnunk kell, hogy a könyvtárak, a korábbi elődök könyvei, írásai szintén döntő fontosságúak lehetnek. Tanulmányt írhatnak magam is arról, hogy „csak” olvasmány-élmények alapján kítől mit tanultam.

Az erdélyi értelmiségi középnemzedék hiányát joggal emlegetik; valóban, szólhatnak a történésekről is, „tanítványaim”-ról, barátaimról. Sajnálom őket és hiányoznak. A „horror vacui” elmélete elavulhat, de nem maradhatnak üresen az órállomások, valaki a helyükbe lép. Azt kell nagyon segítenünk. Történelmet sokan tanulnak. A Babeş-Bolyai Egyetemre is kerültek új, fiatal, történelmet oktató tanárok. Ismét működik, dolgozik az Erdélyi Múzeum-Egyesület, s mind nagyobb súlya van új neveknek. Az én kutatási témakörömben pedig már van, és bízom benne, lesz is folytatás, hiszen rengeteg a tennivaló. Aranka György 1791-ben mondott szavait idézném: „munka elég vagyon, csak ember légyen reá”.

Megköszönve a beszélgetést, kívánom, hogy minél többet a feladatok közül saját magad tudjál elvégezni! Születésed e kerek évfordulójához kapcsolódva pedig fiatalos lendületed, szellemi frisseséged megőrzését kívánom.

A beszélgetést készítette:

Gaal György